

Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Кафедра цивільного права і процесу

Міждисциплінарна курсова робота

**НА ТЕМУ: СУДОВІ ВИТРАТИ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ:
ПРОБЛЕМИ РОЗПОДІЛУ**

Студент 1 курсу групи ПРм-12
Галузі знань - 081 Право
Спеціальності - 081 Право
Артур АНДРІЯШЕВСЬКИЙ

Керівник:

к.ю.н., доцент Лукашов Р.С.

	Національна шкала	
	Кількість балів: ____	Оцінка: ECTS ____
Члени комісії	_____	_____
	(підпис)	(прізвище та ініціали)
	_____	_____
	(підпис)	(прізвище та ініціали)
	_____	_____
	(підпис)	(прізвище та ініціали)

Тернопіль – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СУДОВИХ ВИТРАТ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.....	5
1.1. Поняття та правова природа судових витрат у цивільному процесі.....	5
1.2. Склад судових витрат: класифікація, правове регулювання та особливості доказування.....	9
РОЗДІЛ 2. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗПОДІЛУ СУДОВИХ ВИТРАТ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ.....	12
2.1. Проблемні аспекти розподілу судових витрат між сторонами.....	12
2.2. Напрями удосконалення законодавства та судової практики щодо розподілу судових витрат.....	14
ВИСНОВКИ.....	19
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	21

ВСТУП

Актуальність теми курсової роботи. Судові витрати є невід’ємним елементом механізму реалізації права на судовий захист. Вони безпосередньо впливають не лише на доступ до правосуддя, а й на баланс процесуальних інтересів сторін, забезпечуючи принцип змагальності та процесуальної рівності. В умовах реформування цивільного судочинства в Україні особливої ваги набуває питання належного правового врегулювання розподілу судових витрат, зважаючи на неоднозначність судової практики, відсутність чітких критеріїв для визначення розумних меж компенсації, а також часті зловживання процесуальними правами з боку учасників. Наявність колізій у законодавстві, різнотлумачення процесуальних норм та відсутність уніфікованих підходів до розподілу витрат породжують правову невизначеність, що може призводити до порушення прав осіб, які звертаються до суду. У зв’язку з цим дослідження проблеми розподілу судових витрат у цивільному процесі є вкрай актуальним з огляду на необхідність формування ефективного та справедливого механізму компенсації витрат, що відповідав би засадам правової визначеності та верховенства права.

Мета цієї курсової роботи являє собою комплексний аналіз правової природи судових витрат у цивільному процесі, а також виявлення ключових проблем, пов’язаних із їх розподілом, та розробка практичних рекомендацій щодо вдосконалення відповідного законодавства та судової практики.

Відповідно до цієї мети курсової роботи необхідно виконати наступні **завдання:**

- проаналізувати правову сутність та зміст судових витрат у цивільному процесі;
- визначити складові елементи судових витрат і особливості їх правового регулювання;
- встановити проблеми розподілу судових витрат між сторонами;

- дослідити практику судів щодо компенсації витрат, пов'язаних з розглядом справ.

Об'єктом курсової роботи є цивільні процесуальні правовідносини, що виникають у зв'язку з відшкодуванням та розподілом судових витрат.

Предметом курсової роботи є норми цивільного процесуального законодавства України, які регулюють порядок визначення, відшкодування та розподілу судових витрат, а також практика їх застосування судами.

Методи курсової роботи. Методологічну основу курсової роботи склали загальнонаукові та спеціально-юридичні методи пізнання, зокрема: діалектичний метод (для з'ясування сутності судових витрат як правової категорії); формально-юридичний метод (для аналізу положень Цивільного процесуального кодексу України щодо судових витрат); порівняльно-правовий метод (для дослідження зарубіжного досвіду розподілу судових витрат); системний аналіз (для виявлення взаємозв'язків між нормами законодавства, судовою практикою та проблемами правозастосування); метод правового моделювання (для формування пропозицій щодо удосконалення чинного регулювання).

Стан наукового теми курсової роботи. Судові витрати у цивільному процесі: проблеми розподілу досліджувало багато науковців, серед яких: Ю. С. Червоний, Р. М. Мінченко, Н. Ю. Голубєва, К. С. Пашенко, А. І. Шпомер, Н. Д. Костюченко, Н. Ю. Сакара, Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova, М. Й. Штефан, Д. С. Рябов, С. В. Васильєв, А. Калюжна, Д. Моїсеєнко, В. В. Комаров, К. В. Гусаров, С. С. Богля, Т. С. Коваленко, В. М. Кравчук, О. І. Угриновська, Л. Г. Глущенко, Р. І. Шевейко та інші.

Структура курсової роботи. Курсова робота складається зі вступу, двох розділів, які об'єднані чотирма підрозділами, висновків і списку використаних джерел (29 найменувань). Загальний обсяг курсової роботи становить 23 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СУДОВИХ ВИТРАТ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

1.1. Поняття та правова природа судових витрат у цивільному процесі

У науковій юридичній літературі поняття судових витрат традиційно аналізується у двох основних вимірах – широкому та вузькому значенні [1, с. 194; 2, с. 221; 3, с. 153]. У першому випадку йдеться про загальні матеріальні ресурси, необхідні для функціонування судової влади як інституції. У другому – про конкретні грошові витрати, які виникають у зв'язку з розглядом і вирішенням певної справи, а також з виконанням відповідного судового рішення [4, с. 42]. Отже, варто чітко розмежовувати фінансові ресурси, що забезпечують діяльність судової системи в цілому (широке розуміння), та витрати, які виникають під час судового провадження у конкретному провадженні (вузьке розуміння судових витрат).

Реалізація функції держави щодо здійснення правосуддя потребує значних фінансових ресурсів, частина з яких надходить у формі судового збору. Так, згідно зі статтею 9 Закону України «Про судовий збір», надходження від судового збору використовуються для забезпечення здійснення судочинства, підтримки діяльності судових установ, а також для створення умов архітектурної доступності будівель судів та доступності інформації для осіб з інвалідністю та інших маломобільних осіб. Водночас помилковим є уявлення, що всі витрати, пов'язані з функціонуванням судової системи, покриваються виключно за рахунок судового збору. Основна частина таких витрат фінансується із державного бюджету, тобто за рахунок загальнодержавних податкових надходжень, тоді як судовий збір становить лише незначну частину цих ресурсів.

Таким чином, судові витрати в широкому розумінні становлять видатки держави на забезпечення роботи судової системи, зокрема оплату праці суддів та працівників апаратів судів, утримання приміщень, придбання необхідного обладнання, канцелярських товарів, оплату поштових послуг тощо. Як влучно

підкреслив К. С. Шмотін, вказані витрати мають бюджетно-правову природу й не відносяться до процесуальних судових витрат у вузькому сенсі [5, с. 30]. Подібну думку висловлює й Н. Ю. Сакара, яка стверджує, що фінансування державою судових органів, передбачене Конституцією України, не повинно включатися до складу судових витрат [6, с. 138].

Натомість судові витрати у вузькому розумінні характеризуються жорсткою прив'язкою до конкретного провадження. Вони виникають саме у процесі розгляду справи, і тому інститут судових витрат у процесуальному сенсі не охоплює витрати, пов'язані з утриманням судової системи загалом. Навіть судовий збір, хоч і виступає інструментом часткового фінансування судової діяльності, виконує також низку інших функцій: зокрема, запобігає зловживанню правом на звернення до суду, унеможлиблює сутяжництво, сприяє зменшенню навантаження на судову систему за рахунок дріб'язкових позовів і стимулює сторони до позасудового врегулювання спору.

З огляду на це, для цілей наукового аналізу цивільного процесу доцільно застосовувати вузьке розуміння терміна «судові витрати», як таке, що відображає їхню процесуальну природу.

У науці цивільного процесуального права відсутній єдиний підхід до визначення правової природи судових витрат. Сформувалося два основні напрями в науковому дискурсі. Згідно з першим, судові витрати – це грошові витрати, що несуть сторони й інші учасники провадження у зв'язку з розглядом цивільної справи. Такий підхід поділяють, зокрема, Н. Ю. Голубєва та М. В. Матійко, які відзначають, що до судових витрат належать видатки, які несуть позивачі, відповідачі, треті особи з самостійними вимогами, заявники й заінтересовані особи в окремому провадженні, а також стягувачі та боржники у наказному провадженні, – усі ці витрати пов'язані з процесуальними діями, що здійснюються в рамках судового розгляду [7, с. 192]. Схожу позицію свого часу обстоювали Ю. С. Червоний [1, с. 194] та М. Й. Штефан [8, с. 236].

Другий науковий підхід трактує судові витрати як витрати держави, які пов'язані з розглядом цивільних справ і можуть бути покладені на учасників

процесу або залишитися за рахунок бюджету. Цю позицію, зокрема, відстоює С. В. Васильєв, який стверджує, що судові витрати є державними витратами, що покладаються як на бюджет, так і на заінтересованих осіб, залежно від конкретних обставин справи [9, с. 83; 10, с. 152]. Таке ж розуміння терміну міститься у дослідженні О. М. Шокуєвої [11, с. 116]. Представники цього підходу зазвичай не розрізняють судові витрати за широтою поняття, пропонуючи інтегроване визначення.

Проміжну, компромісну точку зору висловив Пленум Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у своїй постанові від 17 жовтня 2014 р. № 10 «Про застосування судами законодавства про судові витрати у цивільних справах», відповідно до якої судові витрати – це встановлені законом грошові витрати сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, понесені ними у зв'язку з її розглядом та вирішенням. У випадку звільнення таких осіб від сплати судових витрат, відповідні витрати несе держава [12]. Таке визначення підтримують В. В. Комаров та Н. Ю. Сакара [13, с. 350].

Аналогічну позицію займає Т. С. Коваленко, яка зазначає, що визначати судові витрати виключно як витрати держави або як витрати сторін є одностороннім підходом. Вона пропонує трактувати їх як витрати осіб, які беруть участь у процесі, а у разі їх звільнення – як витрати держави, що покриває розгляд конкретної справи [14, с. 201–202]. Водночас формулювання, запропоноване Коваленко, є дещо неточним, оскільки термін «витрати держави на здійснення правосуддя» може означати як всі видатки на утримання судової системи, так і лише ті, що пов'язані з конкретною справою. Тому визначення, що міститься у згаданій постанові Пленуму, видається більш чітким і юридично коректним.

Варто підкреслити, що у науці цивільного процесу сформувалося розуміння судових витрат як окремого процесуального інституту, норми якого регулюють порядок і розмір їх сплати, процедуру відшкодування та інші пов'язані питання [15, с. 8].

К. С. Шмотін пропонує низку ознак, що характеризують судові витрати як правове явище:

- їх структура містить елементи як публічного, так і приватного права (державне мито й витрати на розгляд справи);
- виникають виключно у зв'язку з вчиненням дій, що сприяють вирішенню конкретної цивільної справи;
- охоплюють дві стадії – момент їх виникнення та стадію розподілу;
- правове регулювання здійснюється виключно нормами процесуального законодавства;
- застосовуються на всіх етапах цивільного процесу та в усіх формах цивільного судочинства;
- мають матеріальний характер і виражаються у грошовій формі;
- несуться сторонами, третіми особами, а також іншими учасниками процесу;
- розподіляються між учасниками провадження залежно від підсумків розгляду справи [5, с. 31].

У зазначеному переліку ознак поєднано характеристики як фінансово-матеріального аспекту судових витрат, так і риси, що дозволяють класифікувати їх як процесуальний інститут. Водночас деякі положення потребують уточнення. Зокрема, не зовсім коректною є теза про те, що судові витрати несуть усі учасники судочинства, включаючи суд. Витрати суду на здійснення правосуддя належать до категорії широких витрат і не можуть розглядатися в контексті процесуального інституту судових витрат. Якщо сторони звільнено від обов'язку сплати, витрати покладаються на державу, а не на конкретний суд.

Особи, які сприяють здійсненню правосуддя (інші учасники процесу згідно зі ст. 65 ЦПК України), також можуть нести витрати, пов'язані з розглядом справи. Проте чинне процесуальне законодавство не регулює порядок їхнього фінансування, передбачаючи лише право на компенсацію за рахунок сторін (наприклад, ч. 4 ст. 69 ЦПК України).

1.2. Склад судових витрат: класифікація, правове регулювання та особливості доказування

Належне фінансування судової системи є ключовим чинником не лише її стабільного функціонування, а й забезпечення принципу верховенства права в державі. Ефективне планування та розподіл бюджетних ресурсів, а також створення прозорої системи матеріального забезпечення судів сприяють належному виконанню державою її функцій у сфері правосуддя. Одним із джерел фінансування, що забезпечує діяльність судової влади, виступає судовий збір. Так, у 2020 році його надходження становили приблизно 20% витрат Державної судової адміністрації України, яка є головним розпорядником відповідних бюджетних коштів.

Нормативно-правове регулювання судового збору закріплене у Законі України «Про судовий збір» від 8 липня 2011 року № 3674-VI. У документі визначено, що судовий збір – це обов’язковий платіж, який стягується під час подання до суду заяв, скарг, а також за видачу окремих документів і прийняття визначених рішень. Він належить до складу судових витрат [16].

Платниками судового збору є як фізичні, так і юридичні особи, включно з іноземними, а також фізичні особи-підприємці, що подають звернення до суду або стосовно яких ухвалене рішення. Як складова судових витрат, збір розподіляється між сторонами відповідно до задоволених позовних вимог. Платіж сплачується за місцем розгляду справи й зараховується до спеціального фонду державного бюджету.

Судовий збір виконує кілька важливих функцій:

- фінскальна – він формує частину доходної частини бюджету. За умови перевиконання планових показників ця роль посилюється;
- компенсаційна – покликана частково покривати витрати на функціонування судів. Проте через численні пільги, не компенсовані з бюджету, її ефективність обмежена;

- дисциплінуюча – сприяє подачі лише обґрунтованих позовів, зменшуючи кількість необґрунтованих звернень;

- превентивна – мотивує до досудового врегулювання спорів через можливі фінансові втрати у разі програшу справи [17, с. 151].

Згідно з бюджетною класифікацією, затвердженою наказом Міністерства фінансів України від 14.01.2011 №11, судовий збір класифікується як неподаткове надходження з кодом 22030100. Відсутність згадок про нього в Податковому кодексі не є підставою для дискусій про його «неподаткову природу» [18].

Статистичні дані свідчать про істотне зростання надходжень судового збору у 2016 році, коли вони сягнули 3,2 млрд грн, що пов'язано з підвищенням ставок та скасуванням пільг після підписання Меморандуму з МВФ. З 2017 року тенденція до стабілізації змінилась на помірне зниження: у 2017 р. – спад на 7,7%, у 2019 р. – на 8%. У 2020 році зростання склало лише 2,2%, а загальна сума надходжень досягла 2,9 млрд грн.

Суттєвим покращенням стало оновлення механізму використання коштів судового збору, зокрема дозволу спрямовувати їх на оплату праці судових працівників у разі перевиконання надходжень. До 2015 року ці кошти використовувались виключно на зміцнення технічної бази та інфраструктури судів.

Водночас у структурі фінансування судової влади спостерігається тенденція до зниження частки судового збору. Якщо у 2017 році вона становила 42% бюджету ДСА України, то у 2020 році – лише близько 20%.

У європейських країнах відсутній єдиний стандарт щодо ролі судового збору у фінансуванні правосуддя. Наприклад, у Швеції надходження із судового збору становлять лише 2% бюджету судової системи, тоді як в Австрії – 117%, що навіть дозволяє отримувати прибуток.

Отже, судовий збір відіграє вагомий роль як стабільне джерело фінансування судової влади України. Незважаючи на пільги та зменшення кількості справ, щорічні надходження становлять близько 3 млрд грн, що

дозволяє компенсувати недофінансовані статті витрат та підтримувати ефективність судової системи.

РОЗДІЛ 2. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗПОДІЛУ СУДОВИХ ВИТРАТ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

2.1. Проблемні аспекти розподілу судових витрат між сторонами

Згідно з п. 1 ч. 3 ст. 123 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України), до складу судових витрат, зокрема, відносяться витрати, пов’язані із наданням професійної правничої допомоги. Частина перша ст. 126 ГПК України встановлює, що після завершення розгляду господарської справи суд здійснює розподіл витрат на правничу допомогу адвоката нарівні з іншими витратами, понесеними в процесі.

Судова практика послідовно підтверджує, що компенсації підлягають виключно ті витрати на правничу допомогу, які були фактично надані адвокатом. Зокрема, у постанові Касаційного господарського суду Верховного Суду (КГС ВС) від 04 жовтня 2019 року у справі № 914/1949/18 висловлено позицію про неприпустимість розширеного тлумачення положень ст. 126 ГПК України: відшкодуванню підлягає виключно правова допомога, яку надав адвокат, адвокатське бюро або адвокатське об’єднання [19]. Таким чином, якщо у справі малої складності представництво здійснюється не адвокатом, а, наприклад, особою, зареєстрованою як фізична особа-підприємець (ФОП) за видом діяльності 69.10 – діяльність у сфері права, судові витрати на його послуги не можуть бути компенсовані за рахунок іншої сторони.

Право на відшкодування витрат пов’язується із дотриманням процесуальних вимог. Однією з таких є подання попереднього розрахунку витрат разом із першою заявою по суті спору – позовною заявою (для позивача) чи відзивом (для відповідача), згідно з ч. 1 ст. 124 ГПК України. У разі невиконання цієї умови, суд вправі (але не зобов’язаний) відмовити у задоволенні вимог щодо компенсації витрат. Про це свідчить позиція КГС ВС, викладена у постановках по справах № 922/676/21 від 14.12.2021, № 905/716/20 від 08.04.2021, № 916/2087/18 від 31.03.2021, № 922/3812/19 від 10.12.2020.

Згідно з ними, сам факт неподання попереднього розрахунку не є абсолютною підставою для відмови у відшкодуванні витрат [20].

Попередній розрахунок особливо доцільно подавати у випадках, коли гонорар адвоката встановлюється у фіксованому розмірі, оскільки це дозволяє чітко визначити орієнтовну суму. Згідно зі ст. 30 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», гонорар адвоката може визначатися як фіксована сума або як погодинна оплата. Якщо гонорар визначено погодинно, то складно передбачити кінцеву суму витрат, і тому доцільно подавати орієнтовний розрахунок уже понесених витрат із застереженням про можливе збільшення.

До витрат, які можуть бути відшкодовані, належать витрати на консультації, ознайомлення з матеріалами справи, підготовку адвокатських запитів тощо. У справі № 924/447/18 КГС ВС у додатковій постанові підтвердив, що за наявності договору про фіксований гонорар не вимагається деталізація часу, витраченого адвокатом, а розумність витрат оцінюється на підставі наданих доказів [21].

Наступною умовою є надання доказів понесених витрат. Закон не передбачає вичерпного переліку таких доказів, проте судова практика надає орієнтовний список: договір про правничу допомогу, акти виконаних робіт, рахунки, банківські документи тощо. Зокрема, у постановях КГС ВС від 30.09.2020 у справі № 379/1418/18 та Великої Палати ВС від 27.06.2018 у справі № 826/1216/16 зазначено, що обов'язковим є доказування як складу, так і розміру понесених витрат [22; 23].

Також сторона має подати ці докази або заяву про неможливість їх подачі до завершення судових дебатів (ст. 221 ГПК України). Якщо дотримано строки, суд може ухвалити додаткове рішення щодо розподілу витрат, відповідно до ст. 244 ГПК України. Аналогічний висновок наведено у постанові КГС ВС від 07.02.2024 у справі № 904/1377/22 [24].

Особливої уваги заслуговує питання про можливість відшкодування так званого «гонорару успіху» – умовної винагороди адвоката у відсотковому відношенні до виграної суми. Відповідно до постанови Великої Палати ВС від

12.05.2020 у справі № 904/4507/18, компенсації підлягають витрати на правову допомогу навіть у разі, якщо вони ще не були сплачені, а лише підлягають оплаті в майбутньому [25].

Отже, гонорар успіху також може бути покладено на іншу сторону, за умови належного документального підтвердження: договором, актами, рахунками, платіжними документами тощо.

Важливими критеріями для визнання судових витрат такими, що підлягають відшкодуванню, є їх дійсність, обґрунтованість, розумність, співмірність із ціною позову, а також складність справи та значення її для сторін. Такі підходи сформульовано у додатковій постанові Великої Палати ВС від 07.07.2021 у справі № 910/12876/19 [26].

Також національна практика узгоджується з підходами Європейського суду з прав людини. У справі «Лавентс проти Латвії» (Lavents v. Latvia), за заявою № 58442/00, у рішенні від 28.11.2002, вказано, що відповідно до ст. 41 Конвенції відшкодуванню підлягають лише ті витрати, які є реальними та підтвердженими.

2.2. Напрями удосконалення законодавства та судової практики щодо розподілу судових витрат

У регулюванні питань судових витрат українським законодавцем реалізуються як приватноправові, так і публічно-правові завдання. До першої групи належать механізми відшкодування особі понесених матеріальних втрат у зв'язку з участю в судовому процесі, тоді як друга група покликана впливати на процесуальну поведінку учасників провадження. Компенсаційна функція передбачає часткове повернення коштів, витрачених державним бюджетом на забезпечення діяльності судів, включаючи розгляд адміністративних справ. Водночас превентивна мета полягає у стримуванні від необґрунтованих звернень до суду й спонуканні зобов'язаних осіб до добровільного виконання обов'язків.

У чинному КАС України судові витрати включають судовий збір та витрати, пов'язані із розглядом справи (ст. 132), подібно до редакції Кодексу 2005 року. До витрат, пов'язаних із провадженням у справі, належать: 1) оплата професійної правничої допомоги; 2) витрати сторін та їх представників на прибуття до суду; 3) витрати на залучення експертів, перекладачів, спеціалістів, свідків, а також проведення експертиз; 4) витрати на витребування та огляд доказів за місцем їх знаходження, а також на їх забезпечення; 5) інші витрати, пов'язані з процесуальними діями чи підготовкою справи до розгляду. У редакції КАС 2005 року (із змінами від 08.07.2011 р.) зазначалися аналогічні категорії, проте з меншою деталізацією. В оновленому законодавстві: по-перше, уточнено поняття правничої допомоги; по-друге, виділено експерта як окремого суб'єкта; по-третє, розширено перелік процесуальних витрат, включивши витребування й забезпечення доказів, а сам список дій не є вичерпним [27, с. 10].

Серед новел процесуального права варто виокремити положення щодо компенсації витрат, порядку їх підтвердження, можливості розгляду питання про витрати після завершення розгляду справи по суті, запровадження інститутів попередньої оплати витрат, а також заперечення витрат, заявлених іншими учасниками справи. Судовий збір, як окремий різновид судових витрат, регулюється спеціальним законом, до якого з 2011 року неодноразово вносилися зміни, зокрема і в частині визначення самого поняття збору.

Сьогодні судовий збір трактується як обов'язковий платіж, що справляється на всій території України за подання процесуальних документів, за видачу судових актів і за ухвалення визначених законом рішень. Незважаючи на це, залишається невизначеною його юридична природа, адже між податковим і спеціальним законодавством простежується неузгодженість. Етимологічний і правовий аналіз терміну «збір» дає підстави розглядати судовий збір як обов'язковий, грошовий, пропорційний та індивідуально-відшкодувальний платіж, який належить до загальнодержавних податків і зборів. Збір, у цьому контексті, не є платою за правосуддя як таке, але стягується у зв'язку з його

реалізацією. Суд при цьому виконує функції публічної влади, а кошти, сплачені як судовий збір, спрямовуються до відповідного бюджету [28, с. 4].

Таким чином, судовий збір справляється як з української, так і з іноземної території у випадках подання процесуальних документів, вступу до справи, оскарження рішень або замовлення копій судових документів. У зв'язку з цим пропонується оновити редакцію ст. 1 Закону України «Про судовий збір», визначивши судовий збір як загальнодержавний платіж, що є частиною судових витрат та справляється у випадках, прямо передбачених цим законом. Окрім того, доцільним виглядає його включення до переліку загальнодержавних зборів у ст. 9 Податкового кодексу України.

Досвід зарубіжних країн демонструє варіативність підходів до оплати адміністративного судочинства: від безоплатного доступу до правосуддя у Франції до чіткої регламентації витрат у Німеччині. У багатьох європейських країнах (зокрема, Бельгії, Польщі, Австрії, Німеччині) використовують термін «процесуальні витрати», який охоплює як судові, так і позасудові витрати, включаючи авансові платежі. У більшості таких країн процесуальні витрати регулюються окремими нормативними актами. Так, наприклад, у Великобританії суд зобов'язує відшкодувати фактичні витрати стороні, на користь якої винесено рішення, а у Франції існує державна структура, що надає безоплатну правову допомогу малозабезпеченим. В Естонії, навпаки, фіксується один із найвищих рівнів судового збору в Європі – 12,3 % [29, с. 7].

Доцільно також запозичити зарубіжний підхід щодо включення витрат на зберігання речових доказів до складу судових витрат. Водночас залишаються неврегульованими питання щодо суб'єктного складу осіб, на яких покладаються судові витрати. У чинному КАС відсутня чітка норма, що регламентує обов'язок їх сплати для окремих учасників. Зокрема, хоча у ст. 134 йдеться про сплату правничої допомоги сторонами, за винятком випадків безоплатної правової допомоги, а в ст. 133 визначено підстави звільнення чи відстрочки оплати на підставі майнового стану, проте щодо третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги, законодавство не містить прямої відповіді. Їм, як учасникам справи,

надані аналогічні права і обов'язки, проте відповідальність за судові витрати прямо не передбачена. Однак вони можуть, за власний кошт, замовляти додаткові документи, що засвідчує непрямий обов'язок покривати певні витрати.

Таким чином, попри те, що законодавець не містить прямих вказівок щодо участі третіх осіб із самостійними вимогами у сплаті судових витрат, аналіз норм КАС України та спеціального закону дозволяє дійти висновку про їхній обов'язок нести відповідні витрати нарівні з позивачем і відповідачем.

Таким чином, аналіз чинного процесуального законодавства України свідчить про наявність низки недоопрацювань у сфері регулювання судових витрат, зокрема щодо:

- чіткого визначення поняття «судові витрати»;
- врегулювання суб'єктного складу осіб, відповідальних за сплату витрат;
- розширення переліку дій, що зумовлюють необхідність покриття витрат, зокрема пов'язаних із зберіганням речових доказів;
- законодавчої неузгодженості положень спеціального та податкового законодавства щодо правової природи судового збору.

З огляду на викладене, доцільним видається:

- уніфікувати понятійний апарат та законодавчо визначити термін «судові витрати», а також надати вичерпний перелік їхніх складових;
- чітко врегулювати участь усіх категорій учасників справи (включаючи третіх осіб із самостійними вимогами) у несенні судових витрат;
- враховуючи зарубіжний досвід, запровадити у національне законодавство категорію «процесуальні витрати» із поділом на судові та позасудові витрати;
- удосконалити систему попередньої оплати та компенсації судових витрат із урахуванням реального майнового стану осіб;
- врегулювати питання відшкодування витрат не лише на огляд, а й на зберігання речових доказів.

Такі кроки сприятимуть підвищенню правової визначеності, забезпеченню процесуальної рівності сторін та оптимізації механізмів відшкодування витрат, що виникають у зв'язку із здійсненням правосуддя в адміністративному процесі.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи вищевикладене в курсовій роботі, можемо сформулювати наступні висновки.

1. Судові витрати у цивільному процесі становлять процесуальний механізм, спрямований на забезпечення реалізації права на доступ до правосуддя та компенсацію витрат, понесених у зв'язку з розглядом справи. Вони мають подвійну правову природу – з одного боку, є засобом фінансування судової системи (через судовий збір), а з іншого – виступають формою відшкодування фактичних витрат сторін (витрати на правничу допомогу, експертизи тощо). Такий підхід дозволяє поєднати публічно-правовий та приватно-правовий аспекти функціонування правосуддя, сприяючи балансу інтересів держави та учасників процесу.

2. Склад судових витрат у цивільному процесі є багатокomпонентним і включає судовий збір та інші процесуальні витрати, що мають відшкодовуваний характер. Їхня класифікація залежить від критерію виникнення (обов'язкові й факультативні), суб'єкта покриття, стадії процесу тощо. Правове регулювання фрагментарне, що ускладнює правозастосування. Особливе значення має питання доказування понесених витрат, що покладається на сторону, яка заявляє вимогу про їх компенсацію, і потребує належного документального підтвердження. Відсутність чітких стандартів доказування ускладнює судову практику та породжує неоднозначність при розподілі витрат.

3. Основною проблемою розподілу судових витрат є неоднорідність підходів судів, зокрема при частковому задоволенні позовів або складних багатосуб'єктних справах. Часто суди застосовують загальне правило про покладання витрат на сторону, що програла справу, без урахування реального співвідношення задоволених вимог, недооцінюючи принцип пропорційності. Крім того, існують труднощі у відшкодуванні витрат на правову допомогу в умовах відсутності затверджених державних стандартів вартості таких послуг, що породжує колізії у доведенні їх «розумності» та необхідності.

4. Оптимізація інституту розподілу судових витрат має ґрунтуватися на запровадженні уніфікованих підходів до співмірного розподілу витрат за результатами розгляду справи, незалежно від форми завершення процесу (рішення, мирова угода тощо). Доцільно також законодавчо врегулювати критерії оцінки «розумності» витрат на правничу допомогу, ввести типові розцінки або граничні тарифи. Крім того, має бути удосконалено процесуальний механізм доказування витрат, зокрема через закріплення переліку допустимих доказів та впровадження спрощених процедур їх перевірки. Важливим кроком є розвиток судової практики на основі принципів справедливості, пропорційності та належного змагального процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цивільний процес України: підручник / за ред. Ю. С. Червоного. Київ: Істина, 2007. 392 с.
2. Цивільний процес України: підручник / за заг. ред. Р. М. Мінченко. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2014. 720 с.
3. Цивільне процесуальне право України: навчальний посібник (для підготовки до іспитів і тестування) / за ред. Н. Ю. Голубєвої. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 430 с.
4. Пащенко К. С. Оновлений законодавчий підхід до інституту судових витрат в адміністративному судочинстві України. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2018. № 2. С. 41–46.
5. Шпомер А. І., Костюченко Н. Д. Поняття, види та склад судових витрат в господарському процесі. Київський часопис права, (4), 2023. С. 26-31.
6. Сакара Н. Ю. Про правову природу судового збору. Проблеми законності. 2016. № 132. С. 135–146.
7. Цивільний процес України: підручник / за ред. Є. О. Харитонов, О. І. Харитонов, Н. Ю. Голубєвої. Київ: Істина, 2011. 536 с.
8. Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України: Підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. Київ: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. 624 с.
9. Рябов Д. С. Щодо проблемних питань, пов'язаних із відшкодуванням судових витрат на професійну правничу допомогу в господарському судочинстві. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції, № 3, 2021. С. 81-86.
10. Васильєв С. В. Порівняльний цивільний процес: підручник. Київ: Алерта, 2015. 352 с.
11. Калюжна А., Моїсеєнко Д. Особливості відшкодування судових витрат на професійну допомогу адвоката в цивільному процесі. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право, (71), 2022. С. 115-119.

12. Про застосування судами законодавства про судові витрати у цивільних справах: Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 17 жовтня 2014 р. № 10. Часопис цивільного і кримінального судочинства. 2014. № 6. С. 6–23.

13. Цивільне судочинство України: основні засади та інститути: монографія / В. В. Комаров, К. В. Гусаров, Н. Ю. Сакара та ін.; за ред. В. В. Комарова. Харків: Право, 2016. 848 с.

14. Коваленко Т. С. Сутність та функції судових витрат у господарському процесі. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна № 1062. Серія «ПРАВО». 2013. Вип. № 14. С. 201–203.

15. Богля С. С. Судові витрати в цивільному судочинстві: автореф. дис. на здоб. наук. ст. канд. юрид. наук. Харків, 2005. 20 с.

16. Про судовий збір: Закон України від 08.07.2011 № 3674-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2012, № 14, ст.87.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17#Text>

17. Науково-практичний коментар до Цивільного процесуального кодексу України / В. М. Кравчук, О. І. Угриновська. 2-ге вид., перероб. і доповнене. Харків: Фактор, 2010. 786 с.

18. Про бюджетну класифікацію: наказ Міністерства фінансів України від 14.01.2011 № 11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0011201-11#Text>

19. Постанова КГС ВС від 04.10.2019 по справі 914/1949/18.
URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/84848093>

20. Постанова КГС ВС від 08.04.2021 по справі 905/716/20.
URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=96105989&red=10000363fa48b6966c4ec20c4e055bc8f9a67e&d=5>

21. Додаткова Постанова КГС ВС від 02.07.2020 по справі за № 924/447/18.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90176843>

22. Постанова КГС ВС від 30.09.2020 по справі № 379/1418/18.
URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=92020949&red=100003189117eb710b440b1b837b3314ff8a1e&d=5>

23. Постанова КГС ВС від 27.06.2018 р. по справі № 826/1216/16.
URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/75149541>
24. Постанова КГС ВС від 07.02.2024 по справі № 904/1377/22.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116955376>
25. Постанова Великої Палати ВС від 12.05.2020 по справі № 904/4507/18
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91572017>
26. Постанова Великої Палати ВС від 07.07.2021 по справі № 910/12876/19.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98728788>
27. Глущенко Л. Г. Судові витрати в адміністративному судочинстві України: автореферат дис. на здоб. наук. ст. канд. юрид наук. Запоріжжя, 2011. 20 с.
28. Шевейко Р. І. Витрати в адміністративному процесі за законодавством України: питання теорії та практики: автореф. дис. на здоб. наук. ст. канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2011. 15 с.
29. Пащенко К. С. Правове регулювання судових витрат в адміністративному судочинстві України: автореферат дис. на здоб. наук. ст. канд. юрид. наук. Київ, 2012. 20 с.